

עץ הדעת

תגובה למאמרה של תמר ורדיגר¹

בפרשת האכילה מעץ הדעת התקשו כל הפרשנים. ת' ורדיגר העמידה לדיון שתי בעיות, ואביא אותן בניסוחה.

א. מדוע הגיעה ידיעת הטוב והרע אל האדם רק בעקבות חטאו ולא הוענקה לו מיד כשנברא

ב. כיצד קרה הדבר, שאדם הראשון המרה את פי בוראו?

נדון רק בשאלה הראשונה, וממילא יימצא פתרון גם לשנייה. התשובה שמציעה ורדיגר לשאלה הראשונה היא, שעל ידי האכילה מעץ הדעת רכש האדם מימוש בפועל של הבחנה בין טוב לרע. לכן, מותו אינו עונש אלא תוצאה הכרחית. פתרון זה יש בו מן החריפות ומן המפתיע, ובכל זאת אין לבי שלם בפתרון זה מחמת הסיבות כדלקמן:

א. כל הבעיה של טוב ורע מוצגת במאמר בממד פילוסופי, אך אין התורה ספר פילוסופי. הפילוסופיה צמחה ביוון, התורה באה ללמד מצוות ומוסר ותו לא.

ב. לפי הפתרון המוצע אי אפשר להבין את דמות הנחש, ש"מיוחס לו מטען שלילי", ה"לא טוב". אם נחש זה בעל חיים שה' פתח את פיו, מדוע אין התורה מציינת זאת, כפי שנהגה לגבי אתון בלעם? אם מלכתחילה נולד בדומה לאדם, מדוע לא צוינה ברייתו לחוד? ומדוע בקללתו לא צוין, שמעלתו השכלית תילקח ממנו?² אם הנחש אינו אלא רעיון, קשה להבין את קללתו, ומדוע היה ערום מכל חיות השדה?

¹ תמר ורדיגר, "עץ הדעת", מגדים כב, תמוז תשנ"ד, עמ' 9-29.

² ראה רד"ק לבראשית ג', א.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ג. המילה "טוב" מופיעה מ"בראשית ברא" ועד פרשת עץ הדעת שתיים עשרה פעמים, ואילו המילה "רע" פעמיים. עשר³ פעמים הוראת המלה "טוב" היא - בהתאם לרצון ה', ואילו המילה "רע" - בניגוד לרצון ה'. יש לפחות לבחון, אם גם בפרשתנו לא נמשכת אותה הוראה.

לפני שאציע פתרון אלטרנטיבי, ברצוני לציין, שאני מסכים להגדרת המילה "דעת", כפי שהגב' ורדיגר הגדירה, אלא שלענייננו אין לנו צורך בהגדרה זו. א"ר פנחס בן יאיר...וקרא שמו עץ הדעת טוב ורע על שם סופו (מדרש תדשא, פרק ז).⁴

מה פירוש הדבר, שעץ הדעת טוב ורע נקרא על שם סופו? אם ישמע האדם בקול ה' ולא יאכל, ייוודע שהאדם טוב; ואם יאכל, ייוודע שהוא רע. את הדברים האלה יש לראות בפרספקטיבה של הבריאה; על כל חלק ממנה נאמר "כי טוב", כלומר בהתאם לרצון הבורא. רק על האדם לא נאמר "כי טוב", כי ביכולתו של האדם להיות טוב, כלומר לשמוע בקול ה', אבל הוא יכול גם לא לשמוע בקול ה'. ההכרעה בטיב האדם הייתה אפוא בידיו, והמבחן - עץ הדעת. במבחן זה התברר שהאדם רע, ועוד יוכיחו צאצאיו, ש"וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום" (וי, ה), האדם לא התאים את עצמו לרצון הבורא כשאר הבריאה, לא הייתה בכרה אלא להחריב את העולם.⁵

על פירוש זה אפשר להקשות, שהרי נאמר: ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (גי, כב).

מפסוק זה יוצא לכאורה, שמדובר על רכישת ידע של טוב ורע, וצודקת הגב' ורדיגר, שקשה לפרש פסוק זה כאירוניה. אבל אין כל צורך לפרש את הפסוק כאילו כתוב: הן האדם היה כאחד ממנו לאחר שאכל מן העץ, אלא כן יש לפרש: האדם הוא הברייה היחידה, היודעת לעשות את רצון ה' או לעבור עליו, כדעת המדרש, ואליבא דר' עקיבא:

³ בצירופים "עץ נחמד למראה וטוב למאכל" (ב', ט) "וזהב הארץ הוא טוב" וגוי' (ב', י"ב) באה המשמעות של ראוי ומעולה.

⁴ אינני מביא את כל הדרשה, כי בחלקה היא פונה לכיוונים אחרים.

⁵ וכן פירש רש"י הירש בפירושו לבראשית ב', ט.

דרש ר' פפוס: הן האדם היה כאחד ממנו - כאחד ממלאכי השרת. אמר לו ר"ע:
דייך פפוס! אמר לו: מה אתה מקיים ממני? אמר לו: שנתן המקום לפניו שתי
דרכים, חיים ומוות ובירר לו דרך אחרת
(בראשית רבה פרשה כא, ה; מהד' תאודור-אלבק, עמ' 200).

עוד אפשר להקשות מדברי הנחש: "כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו
ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע" (ג', ה). היות שנפרש להלן את
הנחש כקול פנימי בתוך האישה או כלשון חז"ל - כיצר הרע, הרי מן הפסוק הזה
אפשר רק להסיק, שהאדם ידע את שם העץ, וכן גם יוצא מפסוק מפורש:
ויצו ה' אלהים על האדם לאמר, מכל עץ הגן אכל תאכל. ומעץ הדעת טוב ורע לא
תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות

(ב', טז-יז).⁶

שמו של העץ נודע לאדם אך לא פירושו, והנחש פירשו לרעה.

עוד אפשר לטעון, שהתוצאה מן האכילה מתוארת כך: "ותפקחנה עיני שניהם
וידעו כי עירמים הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרות" (ג', ז). לפי פירושה של
הגב' ורדיגר מוסבר יפה הקשר בין סיבה ותוצאה, אך אם באנו לערער על הפירוש,
עלינו גם למצוא קשר אחר בין סיבה ותוצאה, ושוב על פי מדרש חז"ל:
וידעו כי עירומים הם - אפילו מצווה אחת שהייתה בידן נתערטלו ממנה
(בראשית רבה פרשה יט, ז; מהד' תאודור-אלבק, עמ' 175).

מדרש זה טעון הסבר. כישלונם של אדם וחווה גרם להם בושה, הם הסתתרו מפני
ה' בתוך עץ הגן ובתוך הלבוש שתפרו לעצמם,⁷ לא למדו דבר חדש כתוצאה מן
האכילה. הידיעה מציינת את ידיעת הכישלון, הרגשת בושה.

עתה עלינו לדון בנחש ושוב נפתח בדברי מדרש

ר' יצחק אמר: דא יצר הרע, ר' יהודה אמר נחש ממש

(זוהר, חלק א, דפ' מנטובה, מהדורת צילום ניו יורק תשי"ד, עמ' 70).

אם לקבל את פירושו של ר' יצחק, הרי כל השיח בין הנחש ובין האישה הוא שיח
בין האישה ובין עצמה, בינה ובין יצרה, ויפה תיאורה של שיחה זו בספרה של פרופ'
ני לייבוביץ.⁸

⁶ מסקנה זו היא בניגוד לדעת מדרש תדשא הנ"ל.

⁷ עיין לגבי כל הפרשה בספרה של ני לייבוביץ, עיונים בספר בראשית, ירושלים תשכ"ז, עמ' 20-
19, ושם גם דעת בנו יעקב. מסקנותיה קרובות לדעתי אך לא זהות וכן לגבי בנו יעקב.

⁸ שם, עמ' 22-26.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

לכאורה עומד פירוש אֶלְגוֹרִי זה של הנחש בסתירה עם קללתו :
ויאמר ה' אלהים אל הנחש: כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית
השדה, על גח נך תלך ועפר תאכל כל ימי חיך. ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין
זרעך ובין זרעה, הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב
(ג', יד-טו).

אם יצרה הרע חטא, מדוע יענש הנחש? הפירוש האלגורי נמשך גם לפסוקים אלה.
כתוצאה מן החטא יחול גם שינוי ביצרו ובעיקר ביצרו המיני. עד שחטא האדם
היה יצרו המיני כמו יצרן של בהמות וחיות השדה ולא התבוששו. מעתה יהיה יצרו
ארור מכל הבהמה ומכל חיית השדה, ובמה אירורו? על גחוננו ילך ויתפתל כנחש,
ואפילו לא כדחפיו האחרים, חיי המין יהיו שפלים בעינינו, ומלחמה מתמדת בין
האדם ובין יצרו - "ואיבה אשית" וגו'.